

**ДЕЯКІ ВНУТРІШНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ПОЗИТИВНОЇ
ТА НЕГАТИВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОЦІНКИ В СИНОНІМІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРИКМЕТНИКІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)**

**SOME INHERENT LAWS OF POSITIVE AND NEGATIVE DIRECTION
OF EVALUATION IN SINONIMICS
(ON THE MATERIAL OF ENGLISH ADJECTIVES)**

Кирилова В.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена вивченню спрямованості оцінки як суттєвого фактора утворення системи парадигматичних співвідношень, наявних між лексичними одиницями. Спрямованість оцінки розглядається як позитивна чи негативна кваліфікація об'єкта. Сукупність синонімічних рядів прикметників сучасної англійської мови, які мають оцінку в конотації, утворює множину, що з погляду спрямованості оцінки може бути описана як поле з двома ядрами (позитивним і негативним). Адекватна з погляду спрямованості оцінки параметризація значення номінативних одиниць на базі їх лінгвістичного конструювання дає змогу здійснити не тільки їхній аналіз, але й синтез.

Ключові слова: парадигматика, синонімія, аксіологічна оцінка, периферія, множина, скалярність, градація.

В статье исследуется направленность оценки как существенного системообразующего фактора парадигматических отношений, существующих в лексике. Направленность оценки рассматривается как положительная или отрицательная квалификация объекта оценки. Совокупность синонимических рядов прилагательных современного английского языка, имеющих оценку в коннотации, образует множество, которое с точки зрения направленности оценки может быть описано как поле с двумя ядрами (положительным и отрицательным). Адекватная с точки зрения направленности оценки параметризация номинативных единиц на основе их лингвистического конструирования позволяет осуществлять не только их анализ, но и синтез.

Ключевые слова: парадигматика, оценка, синонимия, прилагательное, градация, шкала, периферия, центр.

The research was aimed at the reveal of some features of evaluation as a language category and structural order of adjectival synonyms in modern English viewed through the direction of evaluation (positive or negative assessment) in their semantics, which can be considered as a system forming factor. As one of the basic lexical subsystems with great significance of evaluation is the synonymic row, linguistic manifestations of the evaluation were analyzed in the synonymy.

Key words: direction, evaluation, synonyms, multitude, nucleus, periphery, gradation.

З усієї сукупності доволіно та мимовільно здійснюваних людиною психічних актів значна частина припадає на долю оцінювання [1, с. 114].

Аксіологічна категорія оцінки являє собою результат оцінної діяльності суб'єкта.

Мовний аспект цієї аксіологічної реальності прийнято трактувати як особливу мовну категорію – категорію оцінності.

Значення, яке несе в собі оцінку, формує відповідний підхід до об'єкта, виділяє властивості, які пізнаються, визначає сутність цього об'єкта.

Врахування оцінного параметра є суттєвим для опису системи парадигматичних співвідношень, наявних між лексичними одиницями, з метою їх лінгвістичного конструювання (лексикографічного опрацювання, а також використання в комп'ютерних програмах). Адекватна під кутом зору спрямованості оцінки параметризація значення номінативних одиниць на базі їх лінгвістичного конструювання дає змогу не тільки

«розібрати» їх на частини (аналіз), але й зібрати частини у натуральне ціле (синтез).

Характеристика явищ і предметів навколишньої дійсності за спрямованістю оцінки є одним із базових параметрів мовної категоризації [2, с. 201]. Під спрямованістю оцінки в лексиці ми розуміємо зазначення в семантиці лексичних одиниць, єдностей або лексичних угруповань на позитивне чи негативне ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки або його окремих властивостей.

Системність у лексиці може розглядатися як результат дії комплексу системотворчих факторів [3, с. 19], до яких належить оцінка. Оскільки однією з базових лексичних підсистем, де оцінка відіграє значну роль, є синонімічний ряд, лінгвістичні вияви оцінки були проаналізовані саме в синонімії.

Під час аналізу синонімічних рядів ми виходили з припущення, що в комплексі семантичних компонентів оцінки поряд із суб'єктом, об'єктом

та інтенсивністю важливу роль грає спрямованість оцінки. Спрямованість оцінки як окремий випадок кваліфікації об'єктів і диференціації властивостей об'єктів, що порівнюються, є одним із факторів, які визначають саме існування і внутрішню організацію синонімічного ряду.

Аналіз виявів системності в лексиці передбачає розгляд окремих фрагментів мовної системи, які перебувають у складних взаємовідносинах, іноді перетинаючись і переходячи одне в одне. «У мові можна знайти явища та процеси, аналогічні тим, що розглядаються у математиці» [4, с. 286].

Оцінність як мовне явище характеризується польовою структурою, у складі якої присутні центр і периферія. Одиниці з більш вираженим оцінним значенням перебувають ближче до центру множини, одиниці з менш вираженим оцінним значенням – на периферії [5]. Критерієм периферійності/ядерності оцінки є місце оцінного компонента в словникових тлумаченнях. На периферійність часто вказують словосполучення на кшталт «іноді має значення», «у деяких випадках» й таке інше.

У словниках синонімів часто зустрічаються пояснення, які можна трактувати як прямі вказівки на взаємне розташування елементів на градаційній оцінній шкалі або на лінії «центр-периферія множинності оцінної лексики». У багатьох же інших випадках доводиться робити багатоступінчастий аналіз.

У лінгвістиці оцінна шкала як спосіб градуйованого порівняння із стандартом (нормою) є імпліцитним елементом структури оцінки [6].

Узагальнюючи розроблені у лінгвістиці уявлення про властивості оцінної шкали як одного з важливих елементів структури оцінки, можна виділити її три основні властивості: 1) антропометричність, 2) градуйованість (дискретність) і континуумність (безперервність) і 3) асиметричність.

Антропометричність шкали полягає в тому, що вона відображує норми та уявлення, що склалися в суспільстві про хороше та погане, про те, що виявляється понад чи нижче за норму, через порівнювання об'єкта оцінки з певним еталоном [7, с. 72].

Істотною ознакою оцінної шкали є властивість градуйованості (градуальності).

Останніми роками градація вивчається як один із факторів системної організації лексики. Градація оцінної шкали, вочевидь, бере свій початок ще у прагненні мислителів давнини віддзеркалити реальність етичної поведінки та градування чеснот.

Градуйованість шкали являє собою відображення у мові такої якості оцінки, як градуальність

ознаки, яку розуміють як квантифікуюче (і кваліфікуюче) порівняння ознаки, що розглядається, з певним еталоном [8, с. 168].

Градуйованість видається значущою під час вивчення багатьох властивостей синонімічного ряду. У нашому дослідженні таку властивість являє собою спрямованість оцінки.

Синонімічні ряди прикметників сучасної англійської мови, які мають у своїй конотації оцінку, можуть бути поділені на скалярно-синонімічні комплекси, що становлять градуйовані множинності елементів синонімічного ряду, і нескалярно-синонімічні комплекси, які являють собою неградуйовані множинності синонімів. Властивість скалярності синонімічних рядів виникає як результат наявності таких відмінностей в інтенсивності оцінки, що піддаються відносному виміру.

Словники зазвичай дають свідчення про відтінки значення, доречність використання в тій чи іншій ситуації, «кількість» же оцінки зазначається не завжди, оскільки градуальність (дискретність) шкали оцінки тісно взаємопов'язана з її континуумністю, безперервністю, і не всі властивості можуть бути квантифіковані.

Градування – пріоритет аксіологічної діяльності, але, з іншого боку, під час градації оцінки складно провести будь-яке жорстке розмежування. І це цілком закономірно, оскільки мова належить до систем, що постійно розвиваються, а жорсткі межі несумісні з теорією розвитку. Саме розмитість і нечіткість забезпечують необхідну для людського мислення гнучкість.

Мовні засоби, які існують для вираження оцінності, становлять поле із двома ядрами. Спільне значення оцінності, властиве тою чи іншою мірою усім конститuentам поля, розпадається на два мікрозначення, або мікрополя: пейоративне (зі знаком –) та меліоративне (зі знаком +). У центрі кожного мікрополя перебуває оцінна лексика – раціонально- та емоційно-оцінні слова, у яких оцінний компонент представлений постійно. Контекстуально обумовлені лексичні одиниці пейоративного та меліоративного полів утворюють спільний сегмент, у який входить нейтральна та енантіосемна (двооцінна, з діапазоном від – до +) лексика.

З погляду спрямованості оцінки множини синонімічних рядів прикметників сучасної англійської мови можна зобразити як двовимірну площинну модель у вигляді кругів, які перетинаються. У вигляді такої ж моделі можна зобразити синонімічний ряд, а у випадку енантіосемії – слово. У деяких випадках можливе розташування

синонімічного ряду на звичайній одновимірній оцінній шкалі, ліва частина якої зображає негативну оцінку, права – позитивну. Оцінна шкала більш доречна у разі схематичного зображення скалярно-синонімічного комплексу, коли є можливість точно градувати ступінь позитивності/негативності оцінки.

Двовимірна модель множини оцінних лексичних одиниць, у якій відображене ядерне/периферійне положення його елементів, співвідноситься з оцінною шкалою в тому розумінні, що периферійна частина множини оцінних одиниць у проекції на двовимірну модель перебуватиме далі від центру. І навпаки, ядро множини оцінної лексики, будучи спроектованим на оцінну шкалу, розміститься досить далеко від нульової позначки, що перебуває в центрі лінійної оцінної шкали.

Відношення між значеннями членів синонімічного ряду можна описати, застосувавши теорію смислорозрізнявальних опозицій. Опозиція виникає тоді, коли наявні відносини між двома одиницями, які характеризуються спільною інтегральною ознакою і для розрізнення яких досить однієї дистинкції. Цим умовам цілком відповідають члени синонімічного ряду. У ролі одного з дистинкторів часто виступає оцінна сема.

Між двома множинами A і B (у нашому випадку – значеннями елементів синонімічного ряду) логічно можливі такі типи відношень, які є значущими для вивчення оцінки в синонімії:

1. *Відношення тотожності між множинами A і B .*

Множини в такому випадку рівні, семантично еквівалентні. Такі одиниці, які мають тотожні значення та однакову поєднуваність, утворюють у мові нульову опозицію; вони еквівалентні за дистрибуцією, за спрямованістю оцінки. Очевидно, сюди можна віднести так звані абсолютні синоніми, з приводу існування яких неодноразово висловлювалися сумніви. У нашому дослідженні такі синоніми не були виявлені.

2. *Відношення включення між множинами A і B .*

У такому випадку одна множина A міститься в іншій – B . Це відношення роду, або гіпонімія. Синоніми, пов'язані відношеннями гіпонімії/гіперонімії, не можуть відрізнитися за спрямованістю оцінки в діапазоні від – до + (діаметрально). Різниця може бути між елементами з нульовою та з ненульовою оцінками. Значення слів-гіпонімів багатіше, ніж у гіперонімів.

3. *Відношення перетину між множинами A і B .*

У цьому випадку множини внаслідок їх взаємного перетину виявляють, з одного боку, однакові елементи, а з іншого, оскільки жодна з цих

множин не містить цілком іншу, – неоднакові. Перетин множин A і B – це множина елементів, спільних для обох множин. Члени опозиції (лексичні одиниці, представлені множинами семантичних компонентів) виступають тут як рівноправні, рівнозначні, на відміну від типу 2. Це відношення більшості синонімів, антонімів, семантично близьких слів. Такі відношення одиниць утворюють у мові еквіполентні опозиції.

Парадигматичні зв'язки синонімів усередині ряду передусім залежать від міри подібності типів їхнього лексичного значення. За цим найбільш суттєвим, узагальнюючим показником синонімічні ряди розмежовуються на гомогенні та гетерогенні. У нашому дослідженні терміни «гомогенний» і «гетерогенний» синонімічні ряди вживаються у більш вузькому значенні – як розрізнення синонімічних рядів за критерієм спрямованості оцінки на монополярні та біполярні. Нові терміни вводяться у зв'язку з тим, що диференціація гомогенних і гетерогенних синонімічних рядів може бути проведена і за іншими критеріями.

З 564 синонімічних рядів прикметників сучасної англійської мови, досліджених нами, виявилося 254 такі, предметно-логічне значення яких містить у собі певну оцінку позначуваних ними явищ. У таких синонімічних рядах спрямованість оцінки не варіюється. 89 із них виявилось з позитивною оцінкою, 165 – з негативною.

У 168 із розглянутих синонімічних рядів оцінка як у денотаті, так і в конотації виявилась нульовою.

У решті 142 синонімічних рядах спостерігались розбіжності у спрямованості оцінки.

Серед синонімічних рядів, які розміщені по один бік від нульової позначки на оцінній шкалі, 11 виявилися з ненегативною оцінкою та з непозитивною оцінкою – 52.

Переважаання лівосторонніх синонімічних рядів обумовлене певними причинами. Усі морально-етичні норми виходять із позитивної оцінності. Тому позитивна оцінка не завжди фіксується – це норма. Порушення норми викликає підвищену увагу і, відповідно, знаходить своє віддзеркалення у мові [9, с. 42].

Подальшого теоретичного й експериментального вивчення потребують, на наш погляд, такі питання: спрямованість оцінки в синонімічних рядах, які належать до різних лексико-семантичних груп; спрямованість оцінки у синонімічних рядах на матеріалі художніх текстів; спрямованість оцінки залежно від лексико-граматичних і граматичних особливостей об'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Monika Schwarz-Friesel. Sprache und Emotion. Tübingen und Basle, A. Franke Verlag, 2007, 404 s.
2. Меркулова И.А. Аксиологические ориентиры славянских и германских народов (по данным парадигматического анализа лексики). Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. Воронеж, 2013, № 2. С. 198–202.
3. Клименко А.П. Проблема лексической системности в психолингвистическом освещении: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. Минск, 1980. 41 с.
4. Гак В.Г. От хаоса к порядку и от порядка к хаосу. Логический анализ языка: Космос и хаос: концептуальные поля порядка и беспорядка / Сост. и отв. ред. Н.Д. Арутюнова; РАН, Институт языкознания. М.: «Индрик», 2003. 637 с.
5. Бондарко А.В. Категориальные и некатегориальные значения в грамматике. Принципы и методы семантических исследований. М.: «Наука», 1976. С. 180–202.
6. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: «Наука», 1986. 141 с.
7. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. М.: «Наука», 2016. 360 с.
8. Степаненко С.Н. Когнитивные механизмы лексической концептуализации количества в современном английском языке. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: «Грамота», 2014. № 1 (31). Ч. 1. С. 167–169.